ÎNVĂŢĂMÂNTUL PRIMAR ŞI SECUNDAR (PROFESIONAL) DIN CHIŞINĂUL INTERBELIC ÎNTRE NAŢIONAL ŞI DIVERSITATE ETNICĂ

PRIMARY AND SECONDARY (VOCATIONAL) EDUCATION IN INTERWAR CHISINAU BETWEEN NATIONAL AND ETHNIC DIVERSITY

Ion Valer XENOFONTOV,
dr. în istorie., conf. univ.,
Facultatea de Istorie şi Filosofie,
Institutul de Istorie, USM
ORCID: 0000-0002-5993-1235

CZU: 94(478):373.3+377"1918/1939"
DOI: 10.46727/c.25-26-10-2024.p112-132

Summary. Education was a priority area for the Romanian authorities. Knowledge of the Romanian Language, Romanian History and Geography were mandatory subjects for the entire education system. Kindergartens, primary, secondary (vocational) education, three conservatories were operating in Chisinau. There was state, private and family education. On the basis of unique historical ivories and specialized literature, a panorama of the primary and secondary (para-vocational) education of the second largest city of Romania as a whole is presented, according to the number of the population.

Keywords: Primary education, secondary education, education, Chisinau, Bessarabia, Interwar Romania.

Rezumat. Educaţia a constituit un domeniu prioritar al autorităţilor române. Cunoaşterea Limbii române, a Istoriei şi Geografiei Române au fost discipline obligatorii pentru întregul sistem de învăţământ. În Chişinău funcţionau grădini de copii, învăţământ primar, secundar (profesional), trei conservatoare. A existat învăţământ de stat, privat şi de familie. Pe baza ivoarelor istorice inedite şi a literaturii de specialitate se prezintă o panoramă a învăţământului primar şi secundar (părofesional) al celui de-al doilea oraş al României întregite, după numărul populaţiei.

Cuvinte-cheie: învăţământ primar, învăţământ secundar, educaţie, Chişinău, Basarabia, România Întregită.

Redimensionare naţională a învăţământului în Basarabia. În contextul situaţiei tensionate din anii 1917-1918, o parte din clădirile instituţiilor de învăţământ din Chişinău aveau o altă destinaţie decât cea de instruire. Astfel, Şcoala Eparhială, Gimnaziul de Fete de pe str. Kiev erau ocupate de unităţi militare[1].

După Unirea din 1918, în Basarabia, implicit Chişinău, are loc „o adevărată revoluţie culturală"[2], generată de ceea ce solicitau militanţii mişcării naţionale din Basarabia la 1917[3] – predarea în sistemul de învăţământ a limbii române. Majoritatea instituţiilor de învăţământ au fost înfiinţate după criteriul naţional.

1 Vasile Creţu. *Evoluţia învăţământului primar şi secundar în Basarabia în anii 1918-1940.* Teză de doctor în istorie. Facultatea de Istorie şi Filosofie a Universităţii de Stat din Moldova. Chişinău, 2020, pp. 57-58.

2 Al. Boldur. *Istoria Basarabiei*. Bucureşti: Victor Frunză, 1992, p. 508.

3 George I. Năstase. De ce voim ca şcoala să fie moldovenească. În: *Cuvânt moldovenesc.* 1917, anul IV, nr. 48, 18 iunie/iulie, pp. 3-4; Idem. Stăruinţele moldovenilor pentru şcoala naţională înainte de revoluţie. În: Şcoala moldovenească. 1917, anul I, nr. 1, iunie, pp. 6-10; Rezoluţia Întâiului Congres Ostăşesc Moldovenesc. În: *Cuvânt moldovenesc.* 1917, anul IV, nr. 96, 1 noiembrie.

O inițiativă revoluționară în domeniul educațional i-a aparținut arhimandritului Gurie Grosu, care, în baza „Bucoavnei moldovenești" din 1909, a elaborat un *Abecedar moldovenesc pentru anul întâiu de școală*. Între anii 1917-1918, acest manual, elaborat cu grafie latină, a suferit trei ediții[4]. Pe foaia de titlu era specificat faptul că lucrarea a fost elaborată „în tovărășia mai multor iubitori de luminarea norodului". Unul dintre coautorii acestei lucrări a fost militantul ardelean Onisifor Ghibu, care avea să menționeze: „În locul unei cărticele de limba moldovenească, a ieșit o carte de educație națională moldovenească, de suflet moldovenesc, de suflet românesc"[5]. Așa cum menționa cercetătoarea Maria Danilov, „cel mai frumos Abecedar românesc al școlii basarabene din perioada interbelică [...] a suportat tocmai opt ediții, ultima fiind cea din 1925"[6]. *Abecedarul* a stat la baza învățământului nu doar în Basarabia, ci și în localitățile românești din Transnistria și ale școlilor româneşti din Odesa în anii celei de-a doua conflagrații mondiale[7]. Un alt cărturar basarabean, scriitorul Axinte Frunză, a publicat în capitala României un manual de gramatică (include fonetica, morfologia, etimologia și sintaxa) destinat elevilor din Basarabia, un text bilingv, elaborat în limbile română și rusă[8]. Onisifor Ghibu îl critica pe Axinte Frunză pentru faptul că acesta nu se implica activ în viața capitalei basarabene: „Ax. Frunză stătea nemișcat la Iași și nici când a fost cu stăruință chemat să meargă la Chișinău, n-a consimțit să facă un astfel de pas"[9].

Limba română se impunea tot mai mult în cadrul instituțiilor administrative. Comisia școlară de la Chișinău, care activa sub egida Directoratului de Instrucție, dacă până la Unire își făcea protocoalele doar în limba rusă, atunci, începând cu anul 1918, le întocmea în română. La fel, în română se scriau și convocările la ședințe, ordinea de zi[10]. În primăvara anului 1918, Uniunea Elevilor din Chișinău nota pe biletele tipărite la serata muzical-declamatorică că Uniunea își zice a elevilor români[11].

Intelectualii basarabeni puneau și ei umărul la creșterea nivelului de educație. În martie 1918, mecenatul Vasile Stroescu a redactat la Consulatul Român din capitala Franței un testament. Potrivit documentului, au fost trecute proprietățile funciare și suma de 850.000 franci de la băncile din Paris și din alte localități pentru școlile populare din Basarabia. Condiția era ca predarea să fie în limba română. Dacă această stipulație nu avea să fie realizată atunci, întreaga avere urma să fie trecută în seama Guvernului român, iar mobilul era același – ajutorarea școlilor românești[12].

4 *Abecedarul moldovenesc pentru anul* întâiu *de școală, alcătuit de Arhimandritul Gurie (Grosu), în tovărășia mai multor iubitori de luminarea norodului*. Chișinău: Tipografia Societății Culturale a Românilor din Basarabia, 1917. 63 p.; Idem. *Abecedar moldovenesc pentru anul* întâiu *de* școală. Ediția a II-a. Chișinău: Tipografia Românească, 1918; Idem. *Abecedar moldovenesc pentru anul* întâiu *de* școală. Ediția a III-a, revăzută și corectată. Chișinău: Tipografia „România Nouă" (str. Pușkin, nr. 48), 1918.

5 Onisifor Ghibu. *Pe baricadele vieții*. Chișinău: Universitas, 1992, p. 369.

6 Maria Danilov. Literatura didactică basarabeană a anului 1917: proiecte și realizări. În: *Centenar Sfatul Țării: 1917-2017.* Materialele conferinței științifice internaționale, Chișinău, Moldova, 21 noiembrie 2017. Coord.: Gheorghe Cleveti, Ioan Bolovan, Gheorghe Cojocaru. Chișinău: Lexon-Prim, 2017, p. 390; *Abecedarul moldovenesc pentru anul* întâiu *de școală, alcătuit de Arhiepiscopul Gurie*. Partea I, Ediția a VIII-a, revăzută și corectată. Chișinău: Tipografia Eparhială, 1925. 63 p.

7 Miroslava Metleaeva. Patrimoniul pedagogic al Mitropolitului Gurie Grosu. În: *Dialogica.* 2019, nr. 1, p. 88.

8 Axinte Frunză. *Gramatica limbii române*. București: Tipografia Curții Regale, 1918.

9 Onisifor Ghibu. *De la Basarabia rusească la Basarabia românească. Analiza unui proces istoric însoțită de 186 de documente*. Vol. I. Cluj, 1926, p. CIX.

10 Naționalizarea Basarabiei. În: *România Nouă*. 1918, an. II, nr. 68, 10 aprilie, p. 1.

11 Ibidem

12 Gheorghe Palade. *Integrarea Basarabiei în viața spirituală românească (1918-1940). Studii.* Chișinău: Cartdidact, 2010, p. 252.

Pentru a avea dreptul să profeseze, cadrele didactice urmau să depună jurământ statului român, obținând în acest fel statutul de funcționari publici. Deoarece n-au depus jurământul, din 14 august 1919, nu aveau dreptul să activeze la: Liceul Real – șapte persoane (doi moldoveni basarabeni, un elvețian, un lituanian, un rus, un ceho-slovac); Liceul de Băieți nr. 1 – 15 persoane (zece moldoveni basarabeni, un rus, un român din Vechiul Regat, un german, un francez, un letonian); Liceul de Băieți nr. 2 – 17 persoane (trei ruși, doi moldoveni basarabeni, patru bulgari, doi germani); Liceul de Băieți nr. 3 – 11 persoane (cinci moldoveni basarabeni, un ucrainean, trei ruși, un german, un francez); Liceul de Băieți nr. 4 – 15 persoane; Școala Normală de Fete – trei persoane; Liceul de Fete Scomorovschi – 25 de persoane; Școala Spirituală de Băieți – 12 persoane; Seminarul Teologic din Chișinău – A. Ciulkov, rus, preda limba rusă, I. Zelinski, ucrainean, preda limba greacă; Eparhiala de Fete – 11 persoane; Liceul de Fete nr. 1 – 22 de persoane; Liceul de Fete nr. 2 – 20 de persoane, inclusiv N. Contareva, rusoaică, directoare[13]. La 15 iunie 1920, Ministerul Instrucțiunii și al Cultelor nu a aprobat reprimirea învățătoarelor și învățătorilor decât după ce vor depune jurământul și după ce vor fi numiți ca cei din Vechiul Regat[14].

La 20 iulie 1921 a avut loc adunarea diriginților școlilor primare din Chișinău sub președinția lui P. Artânov, vicepreședinte al Asociației Corpului Didactic Primar din Chișinău, la care s-a abordat starea materială a școlilor primare din oraș. Se solicita repararea la timp a școlilor și mobilierului, să se ofere locuințe directorilor care nu dispuneau de acestea, să fie asigurate școlile cu combustibil, câte 150 de puduri pentru o sobă, să se ofere 360 de puduri de lemn „pentru plită, așa cum s-a practicat de când există școală primară în Chișinău”[15]. Atitudinea Comisiei interimare a orașului Chișinău (1920 – 1922) față de școli a fost considerată a fi una ostilă învățământului în contextul în care a lăsat 13 școli primare fără localuri, deși dispunea de o mulțime de clădiri pe care le închiria de la particulari pentru sume derizorii; a lăsat școlile fără lemne, fapt ce a perturbat procesul de învățământ; a încercat să introducă sistemul înstrăinării localurilor proprii ale școlilor, închiriindu-le pe termen lung de la proprietari; a lăsat să se ruineze școli; nu a acordat ajutor elevilor săraci[16]. În 1922, o delegație de învățători din Chișinău a intervenit către Primărie pentru a nu fi închiriate clădirile din urbe care se eliberează, ci urmau să fie utilizate pentru instalarea școlilor ce n-au localuri și sunt nevoite să activeze în alte spații școlare în două ture. La 13 februarie 1922, după doi ani, Școala Primară Română a trecut în localul de pe str. Schmidt, nr. 134, închiriat în acest scop[17].

Problemele organizatorice, dar și cele ce țineau de identitate profesională, confesională constituiau miza unor întruniri ale cadrelor didactice din oraș ancorate în noile realități. Pentru zilele de 2-4 ianuarie 1922, la Chișinău era programat primul Congres al Profesorilor Școlilor de Agricultură din Basarabia. Urma să participe toți profesorii și cei patru directori ai școlilor de stat[18]. În același an, delegația baptiștilor a intervenit pe lângă Direcția Învățământ ca să le fie permisă predarea religiei baptiste elevilor de această confesiune[19].

---

13 ANA, DGAN, F. 723, inv. 1, d. 19, ff. 281-287 v.
14 Idem, d. 33, f. 349.
15 Proces-verbal al Adunării diriginților școlilor primare din orașul Chișinău din 20 iulie 1921. În: Școala. 1922, nr. 5-6, p. 89.
16 Cronica de la Comitetul Central. În: Școala. 1921, nr. 1, p. 92.
17 Criza de localuri. În: Școala. 1922, nr. 5-6, p. 75.
18 *Cronica de la Comitetul Central*.., pp. 94-95.
19 Baptiștii. În: Școala. 1922, nr. 5-6, p. 77.

În cadrul Imperiului Rus, învățământul era de stat, bisericesc și privat, iar limba de predare era rusa. Potrivit Decretului regal din 9 ianuarie 1919, „toate școlile primare din Basarabia care se întreţineau de zemstvouri ţinutale, de zemstvă şi primării orăşeneşti şi cu ajutorul bănesc din partea statului" au fost transferate la Ministerul Instrucţiunii şi Cultelor. În cazul școlilor din jud. Chișinău, acest transfer a fost asigurat abia la 1 aprilie 1922[20].

Or, în Basarabia se simțea o lipsă acută de cadre didactice cunoscătoare de limba română, ceea ce a implicat o antrenare a specialiștilor din diferite regiuni ale României. În perioada mai 1918 – vara anului 1922, la Chișinău, Orhei, Soroca, Bălți și alte orașe din Basarabia au fost organizate cursuri pedagogice atât pentru învățătorii vorbitori de limbă română, cât și pentru cei minoritari. Unii dintre învățători erau uimiți de faptul că la aceste cursuri „oameni învățați vorbesc limba mujicilor"[21]. În vederea românizării școlilor secundare, la Chișinău, în vara anului 1918, s-au deschis cursuri pentru profesorii respectivi. Acestea erau organizate în localul Gimnaziului nr. 2, de la orele 10:00 la 13:00, în grupe de 30-40 de persoane. Erau oameni de 40-50 de ani care învățau să scrie și să citească românește ori executau probe de vorbire corectă. La fel, se apela la biblioteca Universității Populare din Chișinău, prin care se lua contact cu știința românească[22]. La 1 septembrie 1919, în baza ecretului regal, Constantin Popescu a fost numit în funcția de revizor școlar al orașului Chișinău. În iunie 1922, în calitate de inspector al Chișinăului și al Orheiului a fost numit T. Zaharia.

Ștefan Ciobanu, directorul Instrucțiunii Publice din Basarabia, a dispus, la 11 noiembrie 1919, o circulară școlilor medii și inspectoratelor școlare prin care anunța că în vara anului 1920 se vor organiza cursuri de pregătire a profesorilor pentru școlile medii românești din Basarabia. Scopul expunerilor era însușirea de către cursanți a unei totalități de informații din obiectivele științifice și pedagogice[23]. Aceste prelegeri cu o durată de o lună au fost susținute financiar și didactic de autoritățile școlare centrale de la București, precum și de cele provinciale[24]. Aceste întruniri nu au fost lipsite de incidente. Astfel, Ivan Podlesnâi, fost învățător, subprefect și funcționar la Zemstva jud. Chișinău, a fost expulzat în baza raportului Directoratului de Instrucție Publică, deoarece ciclurile de lecții din Chișinău produceau agitație prin întruniri făcute între învățători de către un învățător ucrainean, Bodleanâi, dat afară anterior din învățământ pentru furt[25].

Intelectualitatea basarabeană era puțin numeroasă, cu o pregătire realizată în școlile și instituțiile rusești. Doar pentru asigurarea școlii primare erau necesari 6000-10000 de învățători[26]. În procesul educațional din Chișinău au fost implicați profesori din Transilvania, Regat, care promovau „patriotismul cel mai ardent și cel mai chibzuit"[27]. În contextul în care în Chișinău era o lipsă acută de manuale, profesorii erau nevoiți ei înșiși să le procure pentru elevi, pe lângă materialele didactice, de la Iași[28].

---

20 Gheorghe Palade. *Integrarea Basarabiei în viața spirituală românească (1918–1940)*.., p. 140.

21 Gheorghe Nicolescu, Gheorghe Dobrescu, Andrei Nicolescu. *Biserica Ortodoxă Română și Marea Unire*. București: Basilica, 2018, doc. 212, p. 302.

22 Petre V. Haneș. Chișinăul în figurile românizării. În: *Evenimentul.* 1918, an. XXVI, nr. 151 (21 aug.), p. 1.

23 ANA, DGAN, F. 723, inv. 1, d. 17, f. 157.

24 Vasile Crețu. *Op. cit.*, pp. 58-67.

25 ANA, DGAN, F. 723, inv. 1, d. 40, f. 42.

26 Ion Agrigoroaiei, Gheorghe Palade. *Op. cit.*, p. 91.

27 Em. de Martonne. Lucruri văzute în Basarabia. În: *Prin Basarabia românească.* Antologie de Olga Iordache și Liviu Papuc.Chișinău: Știința, 2019, p. 131.

28 Th. Simenschi. Chișinău. În: *Luminătorul.* 1941, an. XXXIV, nr. 1-2 (Ian.-febr.), p. 58.

Desprinderea Bisericii Basarabiei de Patriarhia Rusă şi includerea acesteia în componența Bisericii Ortodoxe Române a generat trecerea la învățământul teologic în limba română. În scurt timp, au fost românizate Seminarul Teologic din Chișinău, Școala Eparhială de Fete, școlile de cântăreți. O contribuție importantă în realizarea acestor transformări l-a avut Arhiepiscopul Nicodim, delegat de Mitropolia Moldovei şi Sucevei în vederea realizării unificării religioase[29].

În contextul integrării învățământului basarabean în cel românesc, la 26 noiembrie 1919, în școlile medii din Basarabia s-a trecut la sistemul de notare „1–10", semnificația „1, 2, 3" – rău; „4, 5" – mijlociu; „6, 7" – bine; „8, 9, 10" – foarte bine[30].

Învățământul din capitala Basarabiei în cifre. În 1923, Scarlat Panaitescu estima că Chișinăul avea „65 de școli primare şi peste 41 de școli cu învățământ secundar şi liceal"[31]. Potrivit datelor furnizate de Ștefan Ciobanu, la mijlocul anilor 1920, la Chișinău, printre instituțiile de cultură puteau fi enumerate „o școală de viticultură, patru licee de băieți şi trei de fete cu un număr de 3275 de elevi şi eleve, patru școli medii, două școli normale şi una conducătoare de grădini de copii, un seminar superior şi unul inferior, 37 de școli primare[32]". Pentru același segment cronologic, Liviu Marian, prezenta cifra de șapte școli medii în Chișinău: trei de băieți, trei de fete şi una mixtă[33]. Potrivit datelor furnizate de Primăria municipiului Chișinău, în anul 1937, în urbe erau 16 școli primare de fete, 18 de băieți, 12 mixte, cinci gimnazii de stat şi trei licee particulare de băieți şi de fete, patru școli profesionale şi opt școli primare şi confesionale particulare[34].

Transformări instituționale. Școlile medii au fost transformate în gimnazii (menținându-şi numele de *medii*), iar multe școli primare au devenit medii. Potrivit geografului Gheorghe I. Năstase, în 1931, la Chișinău, funcționau 16 școli secundare[35]. În 1937, în Chișinău funcționau patru școli de muzică, în care domnea „cea mai desăvârşită înțelegere"[36].

În anii 1920-1921, în or. Chișinău, din cei 15664 de copii de vârstă școlară de la 7 la 13 ani, 5416 elevi erau înscriși în învățământul primar, iar numărul absolvenților îl constituia 384[37]. Despre numărul insuficient de școli secundare a vorbit N. Visterniceanu în revista pedagogică Școala în 1922, menționând următoarele: „După datele Directoratului, în 1922, în jud. Chișinău avem 180 de școli primare. Dacă am presupune că în anul curent au absolvit școala primară cinci copii, vom vedea că avem 900 de copii pregătiți pentru continuarea cursurilor. Încotro se vor duce? În tot jud. Chișinău există o singură școală medie (Hâncești). Vă puteți închipui pe câți din aceşti 900 de copii ea îi poate servi? Mai avem în jud. Chișinău şi trei licee românești, la Chișinău. Pe câți copii aceste școli îi pot adăposti? De fapt, anul curent, în primele clase din liceele din Chișinău nu au fost decât aproape 90 de elevi-țărani. Prin urmare, majoritatea covârşitoare

29 Gheorghe Palade. *Integrarea Basarabiei în viața spirituală românească (1918–1940)*.., p. 79.

30 Cronica. În: Școala *Basarabiei*. 1920, an. 2, nr. 3, p. 244.

31 Scarlat Panaitescu. Orașele din interiorul Basarabiei. În: *Centrele comerciale din Basarabia*.., pp. 22-23.

32 Ștefan Ciobanu. Orașele. În: *Basarabia.* Chișinău: Imprimeria Statului din Chișinău, 1926, pp. 84-85.

33 Liviu Marian. Cultura şi școala. În: *Basarabia*. Chișinău: Imprimeria Statului din Chișinău, 1926, p. 268.

34 *Activitatea edilitară a Consiliului municipal din Chișinău.* Campaniile 1934-1935-1936 sub primariatul dlui I.T. Costin. Chișinău, 1937, p. 39.

35 George I. Năstase. *Studii și articole istorico-geografice.* Ediție îngrijită de Dinu Poștarencu. Chișinău: Știința, 2021, p. 83.

36 Muzica în Basarabia. În: *Straja neamului*. 1937, an. 1, nr. 7 (27 noiembrie), p. 13.

37 Const. Angelescu. *Lege pentru* învățământul *primar al statului* şi învățământul *normal-primar.* București: Cartea Română, 1925, p. 21.

a absolvenților din școlile primare vor fi nevoiți să se întoarcă înapoi în mediul rural, în aceeași întunecime de unde au ieșit”[38].

În anii 1923-1924, în Chișinău, în școlile primare activau în total 483 de învățători, inclusiv 401 titulari și 82 de suplinitori, 53723 de copii erau de vârstă școlară; 20334 de copii erau înscriși la școală[39]. În anul școlar 1937-1938, în mun. Chișinău și jud. Lăpușna funcționau 297 de școli primare, dintre care 251 aveau localuri proprii, restul însă erau adăpostite în localuri închiriate. În mediul rural, din 268 de școli, doar 145 posedau mobilierul necesar, 125 utilizau un mobilier improvizat, „iar elevii chinuindu-se în genunchi, pe la ferestre sau pe dușumea”. Au frecventat școala 27869 de elevi din 44962 înscriși. De vârstă școlară erau 115.882 de elevi, iar în afara școlii au rămas tocmai 88.013 copii, adică 76 %[40]. În epocă, elevii școlii primare se alegeau doar cu astfel de abilități: „Afară de deprinderea de a scrie și a citi, nu capătă nimic și încă deprinderea de citit, scris cu timpul se șterge”[41]. Se punea accentul și pe dimensiunea practică. Astfel, în 1926, la inițiativa lui Dan Ghintescu, grefier la Curtea de Apel, sub egida Școlii Primare de Băieți nr. 9 din Chișinău a fost înființată Secția de cizmărie și croitorie[42]. În 1933, Inspectoratul Școlar Regional Chișinău a aprobat ca toți cântăreții de la parohii să poată preda cântarea bisericească în școlile primare fără a împiedica însă desfășurarea celorlalte lecții. Cântăreții erau îndemnați să facă coruri cu copii, „pentru împodobirea sfintelor slujbe”[43].

În ciuda contrastelor izbitoare ale infrastructurii educaționale din capitala Basarabiei, ziaristul I. Teodorescu afirma stupefiat „că localurile școlare din Chișinău întrec, în toate privințele, cu mult, pe cele mai frumoase și mai moderne de la noi”[44].

În februarie 1918, Ion Teodorescu-Broșteni a înființat prima școală primară românească în Chișinău. „I s-au dat de pe la școlile primare rusești – existente atunci – cei mai răi elevi și prin metoda și răbdarea sa a făcut o școală-model, care a servit apoi ca Școală de Aplicație la cursurile pedagogice”[45]. Ulterior, I. Teodorescu-Broșteni a activat în calitate de revizor școlar.

Între anii 1918-1926, Primăria Chișinău a închiriat localuri pentru Școlile Primare de Băieți: nr. 3, 14, 16, 19, 20, 23; de Fete: nr. 1, 8, 14; Grădini de Copii: nr. 8, 18, 19, 21, 23, 24; școlile Muncești, Petricani, Poșta Veche, Sf. Ilie, Școala nr. 18 de Băieți. Pentru Școala Primară nr. 14 s-a achitat chiria de 5000 lei anual. Prețurile pentru chirie se majorau, de aceea proprietarii cereau modificarea sumei de chirie. De exemplu, Școala Primară de Băieți nr. 8 funcționa pe str. Andreevskaia, fiind închiriată de la Ion Socolov, pe parcursul anilor 1920-1926, pentru suma de 21600 lei anual. La 29 octombrie 1926, proprietarul a adresat o scrisoare Comitetului Școlar, informând că banii de chirie „abia ajungeau de asigurare, plata impozitelor”, de aceea solicita majorarea chiriei cu până la 40.000 lei, „având posibilitatea de a o repara și întreține în regulă”[46]. În afară de localurile închiriate, Primăria mai poseda 25 de localuri proprii, de băieți: 1, 2, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 15, 17, 18, 21, 22; de fete: 2, 3, 4, 5, 6, 7, 9, 10, 11, 12, 15, Poșta Ve-

38 N. Visterniceanu. Problema naționalizării în Basarabia. În: Școala. 1922, nr. 9-10, p. 11.
39 Const. Angelescu. *Op. cit.*, p. 23.
40 Situația școalei primare în județul Lăpușna. În: Școala *Basarabiei.* 1939, an. 7, nr. 1-2, p. 65.
41 H. Pânzari, 34 școli medii pentru 2500000 locuitori. În: Școala. 1922, nr. 9-10, p. 32.
42 De toate. În: *Moldova de la Nistru*. 1926, an. 6, nr. 6-10, p. 54.
43 Predarea cântului religios în școlile primare. În: *Luminătorul.* 1933, an. 26, nr. 41, p. 208.
44 I. Teodorescu. Impresia din Basarabia. În: *Prin Basarabia românească.* Antologie de Olga Iordache și Liviu Papuc. Chișinău: Știința, 2019, p. 83.
45 I. Teodorescu-Broșteni [date biografice]. În: *Moldova de la Nistru.* 1922, an. 3, nr. 8-9 (aug.-sept.), p. 309.
46 ANA, DGAN, F. 1404, inv. 1, d. 1453, f. 7, 28.

che, Costiujeni și 15 grădini de copii. S-au construit două localuri: unul la Frumușica și altul la Bariera Sculeni[47].

În noiembrie 1919 s-a decis ca în cadrul învățământului primar să se desfășoare lecții particulare după prânz și în timpul liber de alte studii obligatorii: profesorii nu aveau dreptul să ia parte la experimentele elevilor care au ascultat lecții particulare, predarea lecțiilor urma să se facă cu știrea Sfatului Școlar[48]. În 1925, Inspectoratul Școlar din Chișinău a emis o circulară către Arhiepiscopie prin care informa că preoții „care au predat până în prezent religia, sunt autorizați să o predea și pe viitor dacă doresc, în mod gratuit, și să se conformeze programelor și orarelor oficiale”[49].

Până în 1921, în spațiul de la est de Prut funcționau peste 500 de școli particulare și publice ale minorităților etnice (dintr-un total de cca 1700 de școli): 212 școli ucrainene, 89 de școli ruse, 65 de școli bulgărești, 50 de școli germane, 45 de școli evreiești (cu predare în limbile ebraică și idiș), patru școli poloneze etc.[50] Activau șase școli evreiești primare particulare, patru – în Chișinău, una – în Orhei, una – la Leova[51]. La 24 octombrie 1922, D. Zilberman, directorul Școlii Medii Evreiești din Chișinău informa Ministerul Instrucțiunii Publice despre necesarul de cărți didactice care urma să fie introdus în școală în anul de studii 1922-1923. Informa, totodată, că „predarea istoriei și geografiei României se face în limba română, pe când predarea celorlalte obiecte se face în limba ebraică”[52]. La 8 ianuarie 1924 au fost organizate cursuri de cunoaștere a religiei mozaice la Liceul de Băieți „Morgan-David” (str. Gogol, nr. 35) și la Liceul de Fete Scomorovschi. Se studiau rugăciuni, *Biblia*, Mișnaoit, Șulhan-Aruh, morala religiei, limba ebraică veche și istoria evreilor. Taxa cursurilor era de 75 lei[53]. Programa de studii era identică cu cea a școlilor secundare publice[54]. Dificultățile cu care se confrunta învățământul evreiesc era lipsa manualelor și a profesorilor evrei calificați[55].

Școala Primară nr. 4 era renumită prin practicarea exercițiilor gimnastice „de o perfectă execuție”, frații Mircea și Steluța Cazacu, artiști în perspectivă, executau duete la vioară și pian[56]. La 29 iunie 1931, Glebus Sainciuc, elevul clasei a IV-a a Școlii Primare din Băieți nr. 10 (viitorul artist plastic) a fost distins cu Premiul II „pentru silință la învățătură și bună purtare”[57]. Directorul acestei școli era P. Crihan. Școlile Primare de Fete nr. 5, 13 și 14 erau cunoscute grație corurilor. Între 1887 și 1927, directoarea Școlii Primare nr. 5 a fost Nadejda Terlețchi, femeie de o înaltă cultură, una dintre primele ocrotitoare ale refugiaților din stânga Nistrului[58].

La sfârșit de an, școlile primare din Chișinău organizau expoziții. La 29 iunie 1933, în Parcul „Carol” s-a sărbătorit sfârșitul de an al școlilor primare. S-au interpretat cântece, au avut loc recitaluri și dansuri naționale, s-au distribuit „premii elevilor merituoși”. La eveniment au participat autoritățile școlare: Mateevici, inspector-șef; P. Cumpănici, inspector general; Iacob,

47 *Idem*, f. 7.
48 *Idem*, F. 723, inv. 1, d. 17, f. 155.
49 Diverse. În: *Luminătorul*. Partea oficială. 1925, nr. 9, p. 1.
50 Nicolae Enciu. *Populația rurală a Basarabiei în anii 1918-1940.* Chișinău: Epigraf, 2002, p. 207 (nota 37). Despre situația învățământului minorităților naționale din Basarabia interbelică vezi: Petru Negură. *Ce lecții tragem din școlarizarea minorităților din Basarabia interbelică?* În: Adrian Cioroianu (ed.). *Un centenar și mai multe teme pentru acasă*. Iași: Polirom, 2018, pp. 105-116.
51 Liviu Fl. Marian. Școala evreiască în Basarabia. În: Școala Basarabiei. 1919, an. 1, nr. 12, p. 27.
52 ANA, DGAN, F. 1874, inv. 1, d. 2, f. 5.
53 *Idem*, F. 1772, inv. 27, d. 18, f. 504.
54 Liviu Fl. Marian. *Op. cit.*, pp. 25-27.
55 *Idem*, p. 28.
56 Ziua de 31 mai, la Chișinău. În: Școala *Basarabiei.* 1936, an. 4, nr. 5-6, p. 25.
57 Arhiva privată a familiei Sainciuc
58 Gheorghe Bezviconi. Femeia basarabeană. În: *Din trecutul nostru*. 1934, nr. 11-12 (aug.-sept.), p. 53.

revizor; primarul Bogos; președintele Comitetului Școlar Comunal[59]. În 1935, școlile primare de fete au prezentat lucrări de mână executate artistic, covoare, cămăși populare, hărți geografice în relief, desene și scrieri caligrafice[60].

Părinții elevilor de la școlile primare din Chișinău solicitau înființarea unei școli de meserii, deoarece „în orașul Chișinău nu exista nicio singură școală de stat pentru băieți”[61]. Directoratul de Instrucțiune Publică a propus încă în 1918 să se deschidă „[…] cel puțin trei școli industriale, o școală comercială, o școală de agricultură și două gimnazii, toate acestea așezate la locuri potrivite prin provincie […]. Deocamdată vom transforma școala de două clase din Chișinău, care aparține nouă, în școală profesională de fete, unde fetele de la țară, pe lângă patru ani de învățătură și pe lângă studiile de istorie, limbă română, geografie […], religie, matematică […], gospodărie, vor lucra și în ateliere separate: croitoria, lenjeria, broderia […], țesutul și vor ieși gospodine-model, care să fie ca pildă pentru țărăncile de la sate”[62]. Pe lângă construcția de noi localuri școlare secundare, autoritățile școlare mai preconizau să înființeze noi ateliere școlare de croitorie, țesătorie, broderie pentru ca fetele să obțină aptitudini practice în aceste domenii[63]. La 16 februarie 1921 a fost instituit Consiliul central pentru organizarea și sprijinirea școlilor profesionale pentru ucenici și lucrători. Președinte de onoare era Arhimandritul Gurie, iar Pan Halippa – președinte activ. Sediul Consiliului se afla la Chișinău, pe str. Gogol, colț cu Schmidt, în localul Băncii Statului[64].

Probleme sociale și economice în sistemul educațional. Starea economică precară a locuitorilor s-a răsfrânt și asupra școlilor. La 18 martie 1919, la Școala Medie de Băieți a Societății Funcționarilor Comerciali învățau 240 de elevi, care aparțineau categoriei locuitorilor cu puține mijloace. În urma scumpetei extraordinare, cei mai mulți copii nu au fost în stare să-și cumpere haine și albituri. Mulți dintre elevii sărmani completamente nu aveau albituri, iar hainele erau într-o stare imposibil de a mai fi utilizate[65]. Din acest considerent, la 17 aprilie 1920, Comitetul Școlii Medii al Societății Funcționarilor Comerciali din Chișinău a organizat o loterie în scop de binefacere[66].

Autoritățile municipale se implicau în soluționarea problemelor sociale în sistemul educațional. În 1931, Primăria Municipiului Chișinău a alocat pentru taxa școlară a elevilor săraci de la școlile secundare și medii un ajutor financiar de 41500 lei[67]. În proiectul de buget pe exercițiul financiar 1935-1936 al Primăriei Municipiului Chișinău era prevăzut un ajutor pentru taxa școlară a elevilor săraci de la școlile secundare și gimnazii, la fel ajutoare pentru cărți și îmbrăcăminte în sumă de 60.000 lei. O sumă de 45.000 lei era prevăzută pentru ajutorarea în achitarea taxei școlare, pentru cărți și îmbrăcăminte destinate copiilor de funcționari ai Primăriei[68].

În 1923, Școala Medie nr. 1 din Chișinău avea 10 profesori și un medic. Instituției de învățământ i s-a alocat 23000 lei pentru reparații[69]. La 22 octombrie 1923, administrația Școlii aducea la cunoștință proprietarilor caselor de pe str. București, nr. 71, referitoare la plata chiriei

59 Sfârșitul de an al școlilor primare din Chișinău. În: Școala *Basarabiei*. 1933, an. 1, nr. 5, p. 30.
60 I. Cioabă. La sfârșit de an școlar. În: Școala *Basarabiei.* 1935, an. 1, nr. 13, p. 16.
61 Cronica de la Comitetul Central. În: Școala. 1921, nr. 1, p. 93.
62 Vasile Crețu. *Op. cit.*, pp. 138-139.
63 *Idem*, p. 141.
64 ANA, DGAN, F. 723, inv. 1, d. 47, f. 79.
65 *Idem*, d. 10, f. 355.
66 *Idem*, d. 43, f. 36.
67 Arhivele Naționale ale României, F. Ministerul de Interne, d. 36/1932, f. 7.
68 ANA, DGAN, F. 1404, inv. 1, d. 949, f. 12.
69 *Idem*, F. 1772, inv. 27, d. 18, f. 46.

pentru acest local, de la 1 aprilie 1921 și până la 31 decembrie 1923, suma de 27257 lei, care era depusă de Administrația Financiară a jud. Chișinău[70]. La sfârșitul anului școlar 1922-1923, printr-o circulară a Inspectoratului Școlar al Regiunii XV Chișinău s-a solicitat să se „țină o cuvântare cu caracter național-patriotică". În octombrie 1927, orele de limbă latină la Școală erau predate de Petru Popovici, profesor la Școala Eparhială din Chișinău[71]. Casa Școalelor și Culturii Poporului a oferit Școlii 64 de cărți pentru biblioteca instituției de învățământ[72].

În 1919, Miron Zevin era directorul Școlii Medii de Băieți a Societății Funcționarilor Comerciali. Personalul didactic era constituit din șapte profesori. Profesoară de limba română era Virginia Boldescu, necăsătorită, remunerată cu o leafă de 375 lei[73].

Învățământul minorităților etnice. După Unire, în Basarabia activau două școli medii evreiești publice, în orașele Chișinău și Soroca. Programa de studii era identică cu cea a școlilor publice românești, fiind predate de învățători evrei. Se preda „limba, istoria și geografia României (toate în clasele a III-a și IV-a), ultimele două obiecte se predau în evreiește"[74]. În 1922, directorul Școlii Medii Evreiești din Chișinău era A. Zeoin, iar M. Rabinovici era profesor de religie[75]. De menționat faptul că nu toți copiii achitau taxa de studii, deoarece, cum menționa I. Vaismen, domiciliat pe str. Grecească, nr. 1, fost elev la această școală, „nu eram în stare să plătesc"[76]. La fel și D. Zilberman, domiciliat pe str. Haralambie, nr. 27, n-a „plătit taxă școlară din cauza sărăciei părinților"[77].

În 1919, din cele 10 școli secundare evreiești din Basarabia, la Chișinău funcționau cinci: două licee de băieți (I.G. Weissmann; a Societății de Asigurări Mutuale a Calfelor de Negustori), trei licee de fete (Ana Goldenberg; Scomorovschi; a Societății Funcționarilor Comerciali). Aceste instituții de învățământ practicau diferite activități artistice. De exemplu, Liceul de Fete „Ana Goldenberg" a organizat o serbare artistică literară urmată de un bal la 14 februarie 1920[78]. Liceul Particular „I.G. Weissman", în anul de studii 1918-1919, avea 98 de elevi; în anul de studii 1920-1921 – 48 de elevi[79].

Instituțiile de învățământ au trecut prin modificări de denumiri. Astfel, Școala „Ana Goldenberg" s-a transformat în Gimnaziul Privat „Ana Goldenberg". S-a numit și Liceul, și Școala Particulară de Fete „A.S. Goldenberg"[80].

Învățământul real includea nu doar obiecte care se refereau nemijlocit la meserie, ci și la formarea unui univers cognitiv bogat. Astfel, în anul școlar 1937-1938, la Gimnaziul Industrial de Fete nr. 1 din Chișinău se predau următoarele obiecte: religia, româna, franceza, aritmetica-geometria, contabilitatea-devize, istoria, istoria artei industriale, geografia, filozofia, științele naturii, tehnologia, igiena, dreptul, economia politică, fizica-chimia, puericultura, pedagogia, desenul, caligrafia, muzica, gospodăria, educația fizică, teoria meseriei, practica meseriei. Se ținea o evidență strictă a frecvenței și purtării[81]. La 4 septembrie 1937, s-a instituit comisia de

70 *Idem*, f. 515.
71 *Idem*, ff. 60, 340.
72 *Idem*, f. 513.
73 *Idem*, inv. 59, d. 16, ff. 1-2, 11.
74 Liviu Fl. Marian. *Op. cit.*, p. 26.
75 ANA, DGAN, F. 1874, inv. 1, d. 2, f. 2, 4.
76 *Idem*, f. 3.
77 *Idem*, f. 4.
78 *Idem*, F. 723, inv. 1, d. 29, f. 359.
79 *Idem*, F. 1772, inv. 654, d. 1, ff. 45-53.
80 *Idem*, inv. 62, d. 1, 121 f.
81 *Idem*, inv. 30, d. 9, f. 1.

organizare a Liceului Industrial de Băieți din Chișinău. Drept probă de admitere în clasa I a fost fixată matematica, dându-se o problemă la aritmetică, geometrie. Pentru limba română a fost fixat un fragment din *Cartea de citire* din clasa IV-a primară[82].

Spre 1918, în Basarabia funcționau 21 de instituții școlare secundare pentru băieți, care se bucurau de drepturi acordate de stat. În Chișinău activau Liceele 1, 2, 3 și 4. Tot aici, putem menționa și Seminarul Duhovnicesc, Școala de Viticultură, Școala Comercială din Chișinău. Moldovenilor le reveneau Gimnaziile 1 și 3 din Chișinău, Seminarul Duhovnicesc cu clase paralele pentru ucraineni și Școala de Viticultură.

Geograful și pedagogul francez Emmanuel de Martonne, care a vizitat Basarabia în iulie 1919, afirma că din cele patru licee chișinăuiene, în trei se preda în limba română, iar „unul a rămas în întregime rusesc; mai există și un liceu polonez”[83]. Liceul de Băieți nr. 2 „Mihai Eminescu” din Chișinău și Școala Reală din Bender erau destinate evreilor[84]. La Liceul de Băieți „M. Eminescu”, considerat cel mai bine organizat liceu din Chișinău, în 1919, studiau 155 de elevi în opt clase, ghidați de 16 profesori. Programa de studii era identică cu cea a liceelor românești. Limba, istoria și geografia constituiau obiecte obligatorii[85]. Numărul de elevi evrei de la acest liceu s-a redus de la cca 70 % până la 50 % la sfârșitul anilor 30 ai secolului XX[86].

Liceul nr. 2 din Chișinău era repartizat pentru copiii reprezentanților grupurilor etnice, vorbitori de limba rusă. La Școala Comercială din Chișinău se preda în limba română. Din cele 17 gimnazii de fete din Basarabia, la Chișinău funcționau: Gimnaziile de Fete nr. 1; nr. 2 „Principesa Dadiani”; nr. 3 „Nagovschi”; nr. 4 „Baron V. Heiking”; nr. 5 „Remezov”[87]. La Liceul de Fete nr. 1 din Chișinău, în anul școlar 1918-1919, își făceau studiile la cursul inferior și superior 195 de românce; de alte naționalități erau 111 eleve; în anul următor de studii 1919-1920, ponderea elevelor de altă origine etnică a scăzut de la 111 la 87, iar a elevelor de origine română a crescut respectiv cu trei, ajungând la cifra de 198[88].

Potrivit surselor de arhivă, în martie 1920, nu s-au putut realiza reparațiile necesare în școli, deoarece bugetul Directoratului de Instrucțiuni Publice din Basarabia a fost aprobat cu mare întârziere și trecuse timpul când se puteau executa asemenea lucrări. Localul Liceului de Fete nr. 1 din Chișinău era într-o stare de deteriorare, având nevoie de înlocuirea completă a acoperișului. Pentru a realiza lucrări de reparație erau necesare 155000 lei. Sediul Liceului Real avea nevoie de reparații radicale, întrucât în câteva camere trebuia să se aranjeze internatul. Devizul de cheltuieli pentru reparație a Liceului Real de Băieți din Chișinău prevedea 145000 lei[89].

Alături de instituțiile de învățământ de stat, activau și cele particulare. Obiectivul urmărit de aceste instituții de învățământ era mai mult unul de esență financiară, decât cultural-educațional. În anul de învățământ 1919-1920, în Basarabia funcționau patru școli medii particulare, inclusiv una la Chișinău – Școala Medie Mixtă „Sudkovski”, cu predare în limba rusă. În anul de studii 1919-1920, în Basarabia erau 40 de licee particulare, cu un număr de 2770 de elevi. Referitor la școlile particulare, ministrul Angelescu menționa, în mai 1922, că acestea trebuie

82 *Idem*, F. 1862, inv. 31, d. 4, f. 1.

83 Em. de Martonne. Lucruri văzute în Basarabia. În: *Prin Basarabia românească.* Antologie de Olga Iordache și Liviu Papuc. Chișinău: Știința, 2019, p. 131.

84 Liviu Fl. Marian. *Op. cit.*, p. 25.

85 *Ibidem*

86 Ştefan Ciobanu. *Basarabia: populaţia, istoria, cultura.* Chișinău: Știința, 1992, p. 77.

87 Vasile Creţu. *Op. cit.*, pp. 121-122.

88 *Idem*, p. 125.

89 ANA, DGAN, F. 723, inv. 1, d. 42, 246 f. 1, 6, 10.

să treacă examenele la şcolile statului. „Unii directori şi profesori ai unor şcoli particulare din Chişinău au susţinut ca materii: trigonometria, fizica, chimia şi altele, trebuie să se predea, de pildă, în limba ebraică veche. În realitate, altfel stau lucrurile; acolo unde mi s-a vorbit de predare în limba ebraică veche a acestor materii, cursurile se fac în rusește chiar pentru elevii care nu sunt ruși, ci evrei”[90].

O parte din liceele din Chișinău, care au activat anterior anului 1918, au continuat să funcționeze și în perioada interbelică. Este vorba de cele trei licee particulare de băieți („I.G. Weismann”, 1915; Liceul Societății Funcționarilor Comerciali, 1916 și Liceul „J.J. Rousseau”) și nouă licee private de fete (Liceul „I.O. Skomorovskaia”; Liceul „A.S. Goldenberg, 1883; Liceul „E.Z. Nakovskaia, 1894; Liceul „Gheiching”, 1903; Liceul „Principesa Natalia Dadiani”; Liceul „Z.V. Remezova”, 1910; Liceul Particular de Fete al Societății Funcționarilor Comerciali din Chișinău, 1916; Liceul „P.R. Puzanov”, 1918; Liceul Francez „Jeanne d'Arc”). Liceul de Fete „General Berthelot” se afla în proximitatea Liceului Militar „Regele Ferdinand I”, fiind condus de A. Curtev-Nița.

Au activat și liceele particulare mixte, pentru băieți și fete: Liceul „Fidler”, 1903; Liceul „Weismann & Runțov”, 1916; Liceul Particular Mixt Armenesc din Chișinău, numit și „Vardananț”, 1918; Liceul „P. Șumaher” 1919, ș.a.

Cele mai multe școli particulare aparțineau minorității evreiești. O parte din aceste instituții erau întreținute de comunități religioase, societăți profesionale, celelalte erau fondate de particulari. După Unirea din 1918, autoritățile au decis să închidă Seminarul Pedagogic Evreiesc din capitala Basarabiei. Acest fapt s-a soldat cu o replică din partea marelui rabin al Basarabiei Yehuda Leib Tsirelson, care afirma: „Închiderea cursurilor pedagogice evreiești din Chișinău a mâhnit foarte mult masele evreiești, deoarece această măsură este o ofensă gravă sentimentelor noastre naționale și ne lipsește de posibilitatea de a avea profesori educați în spiritul național evreiesc, de care are nevoie mare generația noastră tânără”[91].

Provizoriu, a funcționat și un liceu particular românesc la Cojușna, localitate din proximitatea Chișinăului[92].

Liceele au fost considerate un lux al sistemului de învățământ. Acestea nu puteau exista în localitățile rurale și urbane mici. Liceul era considerat costisitor, cu necesarul unei clase de 25-30 de elevi (în contextul în care în clasele superioare erau câte 5-8 studenți). Din acest considerent, se constată o lipsă de localuri, „căci liceele cer clădiri încăpătoare de cel puțin 15-20 de camere”[93]. Însăși vocabula „liceu” părea un cuvânt aristocratic, „nu pentru cei flămânzi și rupți”[94].

Infrastructura școlară: fizică, culturală și spirituală. S-a pus accentul pe deschiderea de noi biblioteci școlare și populare sub egida școlilor din sate și mahalalele orașelor cu populație românească, inclusiv în capitala Basarabiei[95].

---

90 C. Angelescu, ministrul instrucțiunii, în Chișinău. În: Școala. 1922, nr. 9-10, p. 82.

91 Lucian Nastasă. *Intelectualii din România: configurații culturale. Studii și documente.* Cluj-Napoca Mega, 2014, p. 57.

92 Natalia Mafteuță. Școala particulară din Basarabia după Marea Unire. În: *Anuarul Institutului de Istorie. Materialele sesiunii științifice anuale*, 20 decembrie 2018. Chișinău, 2019, pp. 188-197.

93 I. Nica. Școala Poporală Superioara (școala medie). În: Școala. 1922, nr. 9-10, p. 27.

94 *Idem*, p. 28.

95 Gheorghe Palade. Factori de realizare a propagandei culturale în Basarabia (1918-1928). În: *Cugetul.* 1999, nr. 4, p. 9.

Şcolile din Chişinău era înzestrate cu parcuri şi grădini imense. În acest sens putem menționa grădinile frumoase ale Seminarului Teologic şi ale Liceului de Băieți nr. 1 „B.P. Hasdeu". Parcul imens al Şcolii Eparhiale, amplasat pe deal, în proximitatea gării, avea „un local în care te pierzi ca într-un labirint"[96].

Şcolile din capitala Basarabiei aveau capele în care, în fiecare sâmbătă seara, se făceau slujbe. Profesorul ieşean Th. Simenschi era impresionat de această particularitate a oraşului: „Fiecare şcoală îşi avea capela ei proprie. Respectul pentru religie este cu mult mai mare în Basarabia decât în Vechiul Regat"[97]. Şcolile nu erau însă lipsite de „incidente" didactice. Astfel, la 17 februarie 1919, profesorul de istorie de la Liceul nr. 4 din Chişinău reclama faptul că elevii clasei a VII-a, la prima lecție, au refuzat să recite rugăciunea, de aceea a fost nevoit să părăsească clasa şi să nu mai desfăşoare lecția[98].

În 1923, Arhiepiscopul Gurie nota că în Basarabia era deja stabilit un program pentru liceul de băieți şi de fete, ce prevedea un minimum de cunoştințe religioase şi morale. Astfel, pentru clasa I era prevăzută istoria Vechiului Testament, clasa a II-a – istoria Noului Testament şi explicarea Evangheliilor, clasa a III-a – serviciu divin, clasa a IV-a – dogmele religiunilor creştine, clasa a V-a – istoria bisericii creştine universale, clasa a VI-a – istoria bisericii române, clasa a VII-a – teologia dogmatică şi clasa a VIII-a – morala creştină[99].

În peisajul urban exista şi un spațiu rezervat *elevilor chiulangii*, acesta fiind amplasat pe strada Universității, „lângă Turnul de Apă, maidanul de joacă, domeniul liceenilor exclusiv absenți de la lecții"[100].

Pentru a culturaliza elevii, acestora li se ofereau bilete gratuite la spectacole, fiecare instituție de învățământ urma să dispună de câte un cor[101]. În 1933, Gala Galaction (Gr. Pişculescu) conchidea că „şcolarii din Chişinău vorbesc azi româneşte mai curat şi mai natural decât unii din profesorii lor, rămaşi la molcomea şi mireasma lor provincială. Nu e de mirare. Teatrul are puteri şi farmece care contrabalansează pe ale şcolii – fie chiar teologică"[102]. Elevii merituoşi erau distinşi cu premii speciale. Este cazul premiilor constituite din 64 de cărți oferite şcolarilor din clasele a V-VIII şi 60 de cărți pedagogice pentru elevii claselor a V-VI de la şcolile normale decernate la „câmpul sportiv din localitate". La acest eveniment festiv erau invitați preşedintele Camerei de Comerț, reprezentanții presei[103].

În mai 1934, sub egida Ministerului Educației Naționale, s-a înființat Oficiul de Educație al Tineretului Român. Această structură avea drept deziderat educația națională, morală şi fizică a tineretului. În curând, Oficiul a fost inclus într-o organizație a tineretului de proporții mari, „Straja Țării", cu caracter de obligativitate pentru toți tinerii de ambele sexe, cu vârste cuprinse între 7 şi 18 ani. În contextul instituirii dictaturii regale, se prezenta imaginea exagerată a suveranului României ca fiind cea a unui îndrumător al neamului românesc „spre

96 Eufrosina Simionescu. *Op.cit.*, pp. 1-2.
97 Th. Simenschi. *Op. cit.*, p. 58.
98 Vasile Creţu. *Op. cit.*, p. 123.
99 *Mitropolitul Gurie și revista „Luminătorul".* Ediție îngrijită şi coordonată de Silvia Grossu şi Viorel Cojocaru. Chişinău: Centrul Editorial-Poligrafic USM, 2022, p. 221.
100 George Dorul Dumitrescu. *„Îți scriu din Chişinăul alb…"* Ediție îngrijită, studiu introductiv de Aliona Grati. Chişinău: Ştiința, 2022, p. 52.
101 Larisa Noroc. *Cultura Basarabiei în perioada interbelică (1918-1940),* ediția a doua, revăzută şi adăugită. Chişinău: S. n., 2011, p. 10.
102 Gala Galaction. Teatrul Național din Chişinău. În: *Adevărul.* 1933, 18 martie, p. 1.
103 ANA, DGAN, F. 1862, inv. 23, d. 98, ff. 50, 62.

bine, pentru a fi puternic înăuntru și de nebiruit în afară”[104]. La 9 februarie 1938, Th. Sidorovici, comandantul „Străjii Țării”, a vizitat liceele din Chișinău pentru a se familiariza cu activitatea mișcării străjești. A vizitat Liceul „B.P. Hasdeu”, fiind întâmpinat de directorul Ciloci, comandanții străjerilor, profesorii Urlescu și Vlah, și restul profesorilor. Elevii au prezentat exerciții de prim-ajutor și semnalizare[105].

Treptat are loc naționalizarea învățământului primar și secundar al școlilor minorităților naționale. Aflat la Chișinău, în 1921, Octavian Goga evidenția progresele majore în privința naționalizării, afirmând că „nici într-o provincie alipită nu s-au făcut așa de mari progrese în privința naționalizării ca în Basarabia”[106]. Același lucru l-a confirmat la 10 mai 1922 și Constantin Angelescu, ministrul instrucțiunii publice, aflat în vizită de inspecție a școlilor din Chișinău. Au fost scoase în evidență anumite progrese pe care școlile din Chișinău le-au făcut în privința dexterităților din domeniul muzicii, educației, fizicii și desenului. Despre Școala Femeilor Ortodoxe și a Orfanilor de Război s-a specificat că este condusă „în mod admirabil de către un personal didactic și de către directori, la înălțimea misiunii lor”[107]. „Cred că nici în Vechiul Regat, unde cultura românească datează de atâta timp, nu s-ar fi obținut rezultate mai satisfăcătoare decât cele obținute la Chișinău”, afirma oficialul român[108]. În alocuțiunea sa, ministrul C. Angelescu a specificat faptul că „s-au făcut mari progrese pe terenul naționalizării școlilor”, menționând, totodată, că „elevii de diferite naționalități, evrei, ruși, bulgari ș.a., și-au însușit în scurt timp limba română”[109]. În cele patru licee din Chișinău, instalate în adevărate palate, elevii vorbeau și scriau românește, iar cursurile erau predate toate în limba română cu excepția, Liceului de stat Evreiesc, care urma să treacă la predare în limba română începând cu următorul an de învățământ[110]. Totodată, ministrul C. Angelescu accentua că „populația românească din Chișinău ocupă mai mult periferia orașului, clădirile școlilor primare române sunt cu mult mai inferioare clădirilor ocupate de școlile rusești din centrul orașului”[111].

Din perspectivă cantitativă, numărul școlilor primare rusești era considerat mai mare decât populația rusească din Chișinău. Numărul mare al elevilor de alte naționalități în școlile secundare din Basarabia se explică și prin faptul că majoritatea lor (școlilor) erau amplasate în zonele urbane, unde ponderea elementului străin era mai mare decât cel român, iar cei de la sate, în majoritate, nu aveau posibilitatea să-și continue studiile în aceste instituții de învățământ. În 1919, Directoratul Instrucțiunii Publice a cerut de la direcția Școlii Medii nr. 2 din Chișinău să facă o investigație și să prezinte informația privitor la originea populației care locuiește în preajma acestei școli. Răspunsul a fost următorul: „Populația care locuiește în oraș aproape de Școala Medie nr. 2 este alcătuită în majoritate de ruși și ovrei, puțini moldoveni și ucraineni […]”[112].

Au fost aduse exemple de școli ale grupurilor minoritare care s-au acomodat la noul sistem de învățământ românesc. Astfel, la Școala Rusească nr. 16, ministrul Angelescu a observat învățătoare care, deși în trecut nu cunoșteau româna, „dându-și seama de realitatea lucrurilor, au învățat în scurtă vreme limba țării și au început să predea cursurile în clasele ce conduc în limba

104 Alexandru Sâmbotin. Străjeria și virtuțile străjerului. În: *Licurici.* 1938, an. 2, nr. 2-3, p. 24.
105 Al. Er. Comandantul „Străjii Țării” la Chișinău. În: *Licurici.* 1938, an. 2, nr. 2-3, p. 27.
106 T. Hotnog. Un congres în felul său. În: Școala. 1922, nr. 8, p. 49.
107 *C. Angelescu, ministrul instrucțiunii, în Chișinău..*, p. 83.
108 *Ibidem*
109 *Idem*, p. 77.
110 *Idem*, pp. 79-80.
111 *Idem*, p. 80.
112 Vasile Crețu. *Op. cit.*, p. 125.

română, cu toate că toți elevii acestei școli erau ruși, evrei sau ucraineni. Rezultatul a fost că peste un an toți elevii vorbesc românește”[113]. În septembrie 1922, revizorul școlar I. Teodorescu a inspectat activitatea a nouă școli primare evreiești și 11 școli rusești din Chișinău, marcând trecerea lor la instruirea în limba română fără a fi semnalate nemulțumiri din partea comunităților respective[114]. Potrivit unei circulare din 21 iunie 1931 transmise școlilor particulare din Chișinău, profesorii din cadrul minorităților naționale urmau să susțină examenul la limba română la București pe 24 august 1931[115].

În 1921, Școala Primară Ucraineană nr. 5 din Chișinău s-a desființat, fiind înlocuită cu o școală rusă. Numărul de elevi din școală nu trecea de cifra 20[116].

Frecvența și disciplina școlară. Una din problemele acute cu care se confruntau școlile din Chișinău o constituia frecventarea lecțiilor de către elevi, în mod special din familii pauperizate. Din această perspectivă, se organizau diferite acțiuni caritabile, cum a fost în cazul Școlii nr. 20 din Chișinău, care a oferit, în urma unui eveniment filantropic din 5 februarie 1922, îmbrăcăminte, cărți și alimentare la cantinele școlare elevilor din familii social vulnerabile. Drept urmare, frecvența școlară s-a majorat la 147 de elevi comparativ cu 64 de elevi în anii precedenți[117].

Timorat de flagelul major cu care se confrunta învățământul – slaba frecventare a școlii – la 9 iunie 1925, prefectul jud. Chișinău i-a expediat prim-ministrului României Ion I.C. Brătianu, ministrului instrucțiunii publice, C. Angelescu, ministrului Guvernului român în Basarabia, Ion Inculeț, o telegramă în care informa: „Revizoratul școlar din jud. Chișinău obligă populația să plătească sute de mii lei amenzi școlare. Perceptorii au de încasat 400000 lei”[118].

Se punea accentul pe disciplina școlară, dar și pe cenzurarea lucrărilor în școli. În ianuarie 1923, prefectul poliției elibera un bilet permanent pentru persoana autorizată de „a intra în toate localurile publice și spectacolele din orașul Chișinău în vederea controlului și supravegherii disciplinei extrașcolare. „Ofițeri și agenți de pază sunt îndatorați a-i da tot concursul la cerere”[119]. La 12 mai 1934, Secția învățământ secundar a Ministerului Instrucțiunii Cultelor și Artelor îl informa pe directorul Gimnaziului de Băieți nr. 3 că „se găsesc elevi care umblă pe străzi fără uniformă și fără număr la braț”[120]. Se prevedeau pedepse pentru elevii depistați după ore seara, umblând pe străzi, afară de părinți. Orice elev găsit în cinematograf sau alt local de spectacol, chiar însoțit de părinții săi, fără a avea o învoire a Direcțiunii Școlilor, urma ca imediat să fie îndepărtat din școală. Toți elevii trebuiau să aibă două tipuri de carnete: de identitate și de școlaritate. Direcțiunea școlii înainta propuneri incluzând cărțile și publicațiile pe care le considera „păguboase pentru educația elevilor”. Săptămânal, directorii de școli urmau să ia măsuri de verificare, prin diriginții claselor, pe elevi, ce cărți citesc și ce obiecte aveau asupra lor. Cei depistați cu cărți nerecomandate de școală sau cu obiecte prohibite urmau să fie imediat eliminați din școală. De îndată ce un elev lipsea de la școală, în aceeași zi trebuia verificat acasă sau anunțați părinții[121].

113 *C. Angelescu, ministrul instrucțiunii, în Chișinău..*, p. 81.
114 Gheorghe Palade. Aspecte privind naționalizarea învățământului în Basarabia după Unirea de la 1918. În: *Analele științifice ale USM*, vol. III. 2005, p. 14.
115 ANA, DGAN, F. 1772, inv. 5, d. 13, ff. 12-13.
116 *Cronica de la Comitetul Central..*, p. 94.
117 Ajutorarea elevilor săraci ai școlilor primare. În: Școala. 1922, nr. 8, pp. 40-41.
118 Vasile Crețu. *Op. cit.*, p. 83.
119 ANA, DGAN, F. 1874, inv. 1, d. 2, f. 6.
120 *Idem*, F. 1772, inv. 29, d. 122, f. 8.
121 *Idem*, f. 8.

La fel, și activitatea artistică direcționată spre cultivarea tinerei generații era una strict supravegheată. Astfel, concertul simfonic din 26 mai 1934 organizat la Școala Eparhială sub conducerea lui T. Lujanschi, profesor la Liceul de Băieți nr. 3 „Alexandru Donici", a fost considerat unul de ridicare „a nivelului cultural al tineretului școlar"[122]. Pe 27 mai 1934, elevii însoțiți de 11 pedagogi erau invitați să participe la Teatrul Național pentru a sărbători *Ziua laptelui*, *Ziua copilului* și *Ziua mamei*. În aceeași zi, Comisiunea de Control al Filmelor și Pieselor de Teatru aproba vizionarea de către elevi a filmului *Tinerețe a ta viață* la Teatrul „Odeon" și *Inima cântă* la Teatrul „Orfeum". Aceeași Comisiune, la 22 iunie 1934, a aprobat vizionarea de către elevi a filmului *Casa de corecție* de la Teatrul „Colozeum". Totodată, nu erau aprobate pentru vizionare filmele *Spionaj contra spionaj* de la „Orfeum" și *Misterele Parisului* la Teatrul „Odeon"[123]. Elevilor li se recomanda să vizioneze filme cu caracter educativ și de propagandă, de cercetășie[124], care rulau la Teatrul „Odeon". Prețul de intrare pentru elevi era de 5 lei[125].

La fel ca întregul sistem educațional românesc din perioada interbelică[126], nici teritoriul basarabean nu a făcut excepție de la aplicarea elementelor punitive, pedepselor corporale (de la „corecție banală" la „ bătaie barbară") în cazul elevilor[127].

Pentru elevi erau organizate diferite manifestări artistice în legătură cu aniversarea unor personalități. Conform unei circulare din 5 iunie 1931 se prevedea ca toate școlile de stat și primare din Chișinău și jud. Lăpușna, în legătură cu aniversarea urcării pe tron a regelui, să organizeze în dimineața zilei de 8 iunie conferințe destinate dinastiei regale și regelui. De la școli se solicitau informații referitoare la numărul necesar de portrete ale regelui Carol[128]. O altă circulară din 18 iunie 1931 prevedea faptul că în legătura cu împlinirea vârstei de 60 de ani a profesorului universitar Nicolae Iorga, prim-ministrul României, să se organizeze în școli conferințe. O parte din elevi urmau să participe la serbarea de la Teatrul Național, manifestare organizată de asociația Culturală „Astra basarabeană". Elevii erau aranjați sus la balcon, iar elevele jos, la parter.

Se organizau concursuri între cei mai buni elevi ai școlilor secundare, profesionale și normale. De exemplu, Societatea Științifică Literară „Tinerimea Română" din București, fondată în 1877, a inițiat conceptul de înființare a Muzeului Școlar, la care erau invitate școlile din Chișinău să doneze Societății câte un obiect lucrat de elevi[129].

Spațialitate academică unică. În arealul românesc exista o „spațialitate academică unică". Astfel, remarcăm că dintr-o școală care a funcționat doar opt ani, șase absolvenți au devenit membri ai Academiei de Științe a RSS Moldovenești/Moldovei. Este vorba de Școala Medie de Băieți nr. 4 din Chișinău (aflată în perimetrul Teatrului Național „Mihai Eminescu"), pe care au absolvit-o viitorii membri titulari ai forumului științific din Moldova: Andrei Andrieș,

122 *Idem*, f. 9.

123 *Idem*, ff. 11-12, 24.

124 Cercetășia a fost inițiată în România în 1914, fiind reorganizată în 1919; anii ei de glorie fiind cuprinși între 1928 și 1937.

125 ANA, DGAN, F. 1772, inv. 5, d. 16, f. 10.

126 Istoricul Dinu C. Giurescu vorbește despre cele trei trepte ale „corecțiilor" fizice aplicate în ciclul de învățământ primar: 1) bătaia pe palma întinsă cu rigla plată; 2) bătaia pe palma întinsă cu rigla triunghiulară; 3) punerea în genunchi, în colțul clasei, până la sfârșitul orei. Dinu C. Giurescu. *De la Sovromconstrucții nr. 6 la Academia Română. Amintiri. Mărturii*. București: Meronia, 2008, p. 19.

127 Vezi: Petru Negură. Educația ca violență: Învățământul primar rural din Basarabia interbelică; de la pedeapsă corporală la violență simbolică. În: *Studia Politica.* 2010, 10 (1), pp. 79-101.

128 ANA, DGAN, F. 1772, inv. 5, d. 13, ff. 17-18, 99.

129 *Idem*, inv. 28, d. 75, f. 2, 6.

Vasile Babuc, Silviu Berejan, Andrei Ursu, Gheorghe Paladi, Alexei Simaşchevici. Coleg de şcoală a viitorilor savanţi a fost regizorul şi actorul Valeriu Cupcea, care a jucat rolul titular în spectacolul *Eminescu* de M. Ştefănescu"[130].

Cadrele didactice. La 29 ianuarie 1919, la şcolile de agricultură din Basarabia erau vacante şase locuri de profesori de agricultură generală şi de creştere a vitelor şi trei locuri pentru agronomi horticultori. Condiţiile pentru candidaţi erau următoarele: 1) să fie român sau românizat, în care caz să posede bine limba română; 2) să fie absolvent al unei şcoli superioare de agricultură, iar pentru specialiştii horticultori, chiar al unei şcoli medii. Atât unii, cât şi alţii să aibă o practică de cel puţin 2-3 ani în specialitate. Retribuirea era de 1000 de lei lunar. În plus, se oferea locuinţă, luminat, încălzire şi alte avantaje de ordin economic. Candidaţii urmau să se prezinte personal sau să se înscrie la Directoratul de Agricultură, amplasat pe str. Mihai Viteazul, nr. 48, Chişinău[131].

În 1918, profesorii francezi de la liceele statului rus funcţionau ca profesori definitivi, unii mai bine de 20 de ani. Introducându-se legea română, care prevedea că pentru a fi profesor trebuia să fii cetăţean român, s-au luat măsurile necesare de a încheia cu aceşti profesori, care vor să rămână cetăţeni francezi, contracte pe un an[132].

Profesorii titulari definitivi erau confirmaţi prin decret regal. De exemplu, în baza Decretului regal nr. 1038 din 25 martie 1921, la Chişinău au fost confirmate următoarele cadre didactice: P. Lotoţchi (limba latină), P. Panteleev (ştiinţele naturale şi geografia) la Liceul de Băieţi nr. 1; V. Agura (limba latină) la Liceul de Băieţi nr. 12; V. Doncilă (religia), D. Moşneaga (matematica) la Liceul de Băieţi nr. 3; pr. I. Filatov (religia) la Liceul de Băieţi nr. 4; M. Busuioc (istoria), E. Halippa (lucrul manual), E. Botezatu (istoria), I. Pcelnicova (limba franceză) la Liceul de Fete nr. 1; E. Bauerle (limba germană), A. Hmelevschi (desenul şi caligrafia), pr. L. Trofimov (religia) la Liceul Real; A. Gavriliţa (desenul şi caligrafia) la Şcoala Normală; pr. I. Lesnic (religia) la Şcoala Eparhială[133]. În anul 1921, cel mai bătrân învăţător din Basarabia era considerat Voronov, din com. Ciuciuleni, jud. Chişinău (azi, raionul Hânceşti), care avea 49 de ani dedicaţi învăţământului primar din Basarabia[134].

Cadrele didactice tindeau să-şi formeze o carieră sigură în instituţiile de învăţământ. La 23 iulie 1931, Ştefan Pavlenco, maestru suplinitor de muzică vocală la Gimnaziul de Băieţi nr. 2 din Chişinău, str. Alexandru Strurza, nr. 21, solicita numirea sa în postul respectiv şi pe anul 1931-1932[135]. În contextul în care nu dispuneau de o normă didactică deplină, profesorii erau ancoraţi nu doar într-o singură instituţie de învăţământ, ci activau în mai multe. De exemplu, în anul şcolar 1920-1921, profesorul de matematică Andrei Scobiola preda atât la Şcoala Normală de Băieţi „Mihai Viteazul", cât şi la Liceul Militar; la aceleaşi instituţii de învăţământ activa şi profesorul de istorie, geografie şi franceză Ştefan Gheorghiade; profesorul de limba română Mihai Rădulescu preda la Şcoala Normală de Băieţi „Mihai Viteazul" şi la Seminarul de Teologie; profesorul de caligrafie şi desen Roman Simonescu activa la Şcoala Normală de Băieţi „Mihai Viteazul" şi la Liceul de Băieţi nr. 3; profesorul de gimnastică Dumitru Teodoru activa în cadrul a trei instituţii de învăţământ: Şcoala Normală de Băieţi „Mihai Viteazul", Şcoala Spirituală şi Li-

130 Ion Valer Xenofontov. *Enciclopedia curiozităţilor: trecut şi present*. Vol. 1. Iaşi: Lumen, 2016, pp. 45-46.

131 ANA, DGAN, F. 723, inv. 1, d. 22, f. 6.

132 *Idem*, d. 42, f. 110.

133 Extras din Decretul regal nr. 1038 din 25 martie 1921. În: Şcoala noastră. 1921, nr. 2-3, pp. 31-32.

134 *Cronica de la Comitetul Central*.., p. 94.

135 ANA, DGAN, F. 1772, inv. 1, d. 30, f. 1.

ceul nr. 1[136]. G.I. Obreja-Iaşi, născut la Galaţi în 1891, cu studii secundare şi universitare la Iaşi, licenţiat în litere şi filozofie, în 1919 a venit la Chişinău şi era profesor la Liceul Militar, Liceul de Băieţi nr. 3 „Alexandru Donici", Şcoala Normală ş.a.[137]. Gheorghe Raşcu, profesor de geografie la Liceul Militar „Regele Ferdinand I", activa prin cumul şi la Seminarul Teologic din Chişinău. În epocă se aborda subiectul „birocratizării" muncii dascălului şi necesităţii menţinerii menirii lui de bază: „În faţa lui stau nu dosare, ci un număr de fiinţe vii, cu sufletul viu şi cari cer să devină oameni"[138].

O parte din directorii de şcoli din Chişinău erau născuţi în Basarabia, fiind însă şcoliţi în cadrul Imperiului Rus. La 18 iunie 1931, directorul Gimnaziului de Băieţi nr. 2 era Constantin Nicolaid. A absolvit Institutul Pedagogic din Feodosia, Crimeea (1905)[139].

Instituţiile de învăţământ solicitau redenumiri şi axarea pe dimensiunile istoriei şi culturii naţionale. Astfel, Şcoala Primară nr. 2 din or. Chişinău solicita Comitetului Şcolar prin Directoratul Învăţământului ca să poarte numele „Principele Mihai"[140]. Într-o circulară din 7 martie 1919, pe adresa tuturor şcolilor din Basarabia, semnată de Şt. Ciobanu, directorul Instrucţiunii Publice din Basarabia se scotea în evidenţă importanţa zilei de 27 Martie „zi mare şi sfântă pentru Basarabia, care după 100 de ani de înstrăinare s-a alipit la Patria-Mamă". Profesorii erau „chemaţi a sădi în inimile elevilor [...] sentimental de dragoste de ţară. Vă veţi folosi de această aniversare şi cu prilejul ei veţi întocmi în şcoli [...] o serbare cât mai demnă de o zi atât de solemnă. Domnii profesori de română şi istorie vor găsi destule cuvinte spre a pune înaintea elevilor însemnătatea zilei"[141].

Până la 1918, în Basarabia funcţionau trei şcoli normale (una de fete la Chişinău, câte una de băieţi la Cetatea-Albă şi Soroca)[142] cu patru ani de studii. Treptat, numărul acestora s-a majorat până la 10, iar în 1934 s-a micşorat la şase. În toate centrele judeţene (Bălţi, Tighina, Soroca, Cahul, Orhei, Lăpuşna, Hotin) activa câte o şcoală normală. La Chişinău funcţionau trei şcoli normale: Şcoala Normală de Băieţi „Mihai Viteazul", Şcoala Normală Eparhială de Fete şi Şcoala Normală de Fete pentru Grădina de Copii „Florica Niţa". Autorităţile menţineau sub vizor starea şcolilor normale.

La 10 mai 1922, Constantin Angelescu, ministrul instrucţiunii publice, în cadrul vizitei de inspecţie a şcolilor din Chişinău specifica faptul că în cele două şcoli normale rezultatele sunt mai mult decât satisfăcătoare. Însă a relevat că în comparaţie cu cele patru licee, şcolile normale – de unde vor ieşi învăţători chemaţi să răspândească cultura în pătura ţărănimii – „funcţionează în clădiri absolut improprii învăţământului şi sănătăţii şcolarilor"[143]. Cele cinci edificii erau în „condiţiuni cu totul defavorabile pentru higiena şi cultura elevilor"[144]. La 13 mai 1930, Stanciu Stoian, director general al învăţământului primar normal de la Ministerul Educaţiei Naţionale a inspectat şcolile normale din Chişinău[145]. S-a constatat faptul că disciplina şcolărească era ţi-

136 *Idem*, F. 1862, inv. 5, d. 2, f. 1-6.
137 G.I. Obreja-Iaşi [Date biografice]. În: *Moldova de la Nistru*. 1926, an. 6, nr. 6-10, p. 49.
138 Nicolae Ermurache. Lăsaţi pe învăţători la şcoală. În: ŞB. 1934, an. 2, nr. 7 (decembrie), p. 25.
139 ANA, DGAN, F. 1772, inv. 1, d. 30, f. 2.
140 *Cronica de la Comitetul Central..*, p. 93.
141 ANA, DGAN, F. 1862, inv. 5, d. 5, f. 52.
142 M. Rădulescu, Şcolile normale din Basarabia. În: *Tribuna* Şcoalei. Revista Asociaţiei Generale a Corpului didactic din România. Secţia Chişinău /sub îngr. unui comitet de red. (până în iunie 1921), adm.: str. Hâjdău, 50, Tipografia „Glasul Ţării" (Chişinău), an. 1, nr. 1, 1921, p. 35.
143 *C. Angelescu, ministrul instrucţiunii, în Chişinău..*, p. 80.
144 *Ibidem*
145 Dl ministru D.V. Ţoni la Chişinău. Banca Populară „Spiru Haret". În: Şcoala Basarabeană (Chişinău).

nută strict sub control. La 20 decembrie 1937, Ministerul Educației Naționale informa că elevii din școlile normale, la învoirea din internat, folosesc timpul în scopuri de propagandă politică, situație „care nu se încadrează cu situația lor de elevi de școli normale”[146]. Se solicita de la directori suspendarea învoirilor din internat și supravegherea elevilor ca acțiunile acestora să nu fie „păgubitoare și moralei școlare, și disciplinei”[147]. La sfârșitul anilor 30, ministerul de resort recomanda tuturor școlilor normale să cumpere pentru biblioteca școlară, la prețul de 80 de lei, câte un exemplar din cartea *Omul de Nădejde* scrisă de generalul I. Manolescu, fondatorul Caselor Naționale, publicist și îndrumător în „Straja Țării”[148].

Cadrele didactice din Chișinău absorbeau cu nesaț și metode pedagogice din străinătate. Astfel, la 5 mai 1934, profesoara Tatiana Macovei, a conferențiat despre metoda Montessori corpului didactic primar din Chișinău, după înapoierea delegatelor din Italia[149].

La sfârșitul anilor 30, din inițiativa lui Constantin Holban, inspector general secundar al Regiunii Școlare Chișinău, profesorii secundari din localitate s-au organizat în cercuri de specialități, având drept scop cercetarea anumitor probleme în domeniul profesat (viața scriitorilor basarabeni, limba și literatura populară a regiunii, cercetarea folclorului muzical, a florii și faunei etc.)[150].

Chișinăul interbelic era marcat și de constituirea unor familii de intelectuali în sistemul educațional. De exemplu, Elena Alistar s-a căsătorit în 1921 cu regățeanul Romanescu (nume cu care ulterior își va proteja identitatea în România comunistă), matematician, profesor la Liceul de Băieți nr. 1 „B.P. Hasdeu” și Liceul Militar „Ferdinand I” din Chișinău[151]. Profesorii luau atitudini civice vizavi de realitățile create. Astfel, Nadejda Terlețki, directoarea Școlii Primare nr. 5, a dezavuat faptele sovieticilor din RASSM și a fost una din primele ocrotitoare ale refugiaților de peste Nistru[152].

Odată cu instaurarea administrației sovietice, în vara anului 1940, în Basarabia, instituțiile culturale și de educație din Chișinău au fost deposedate de bunuri. Sovieticii mizau pe ștergerea memoriei identitare și istorice a urbei care prindea tot mai mult contururi românești.

Revistă de cultură pedagogică și de apărare a intereselor învățătorești: Organ al Asociației învățătorilor din județul Lăpușna. 1939, an. 7, nr. 5, p. 41.

146 ANA, DGAN, F. 1862, inv. 7, d. 243, f. 359.

147 *Ibidem*

148 *Idem*, f. 327.

149 Metoda Montessori. În: Școala Basarabeană (Chișinău). Revistă de cultură pedagogică și de apărare a intereselor învățătorești: Organ al Asociației învățătorilor din județul Lăpușna. 1934, an. 2, nr. 3, pp. 11-20.

150 P.V. Ștefănucă. Cercurile de specialități ale profesorilor secundari din Chișinău. În: *Viața Basarabiei.* 1938, an. VII, nr. 3, p. 86.

151 Maria Vieru-Işaev. Elena Alistar – deputat în Sfatul Țării, pedagog și promotoare a portului popular. În: *Buletin* Științific. *Revistă de Etnografie,* Științele *Naturii* și *Muzeologie (Serie Nouă).* 2018, vol. 29 (42), p. 18.

152 Gheorghe Bezviconi. *Femeia basarabeană*.., p. 53.

ANEXĂ. SURSE ICONOGRAFICE

Anexa 1. Liceul de Fete nr. 1 „Regina Maria". Sursă: Biblioteca Națională a României. Cota arhivistică: nr. 16643

Anexa 2. Liceul de Fete nr. 2 „Principesa Natalia Dadian". Sursă: Biblioteca Națională a României. Cota arhivistică: nr. 19094

Anexa 3. Promoția Liceului de Băieți „Alecu Russo”, 1934. Sursă: Fond Foto al Muzeului Național de Istorie a Moldovei.

Anexa 4. Construirea unei aripi la clădirea Liceului Industrial. Sursă: Trei ani de gospodărie municipală: 1934–1935–1936.., p. 118